

תרבות וספרות

פרנץ קפקא, 100 שנים למותו • החיות הגדולות והחיות הקטנות

אפשר להטריד את קפקא ולערוך השוואה בין "הגלגול" שלו לבין הסיפור "פת שלימה" של עגנון

ניצה בן־דב

התראות במייל

2024 ביוני 03 • 16:42

"כשהתעורר גרגור סמסה בוקר אחד מחלומות טרופים גילה שנהפך במיטתו לשרץ ענקי". משפט זה, שפותח את סיפורו הידוע ביותר של פרנץ קפקא "הגלגול" או "מטמורפוזה", הוא לדידי ההדגמה החדה ביותר לאל־ביתי הפרוידיאני. במקום האינטימי והבטוח ביותר של האדם, במיטתו, בחדרו, המאופיין כ"חדר רגיל של בני אדם", "בעל ארבעה קירות מוכרים היטב", מתעורר בעל החדר מסיט חלומי לסיוט מציאותי גדול פי כמה. הוא נהפך למשהו או למישהו אחר.

נהוג לחשוב שבהשפעת קפקא כתב עגנון את "ספר המעשים". הדבר לא מתיישב כרונולוגית, שהרי חלק מיצירותיו ה"קפקאיות" של עגנון נכתבו לפני שסיפוריו של קפקא החלו להתפרסם, אלא שהדמיון קיים. גם "ספר המעשים" הוא ביטוי ל"נפש מודרנית רופפת בעמידתה", כפי שאיפיין זאת דב סדן, שהוסיף ואמר שמותר "להטריח את זכר קפקא לעניין [...] הנדנדוד בין חלום והקיץ". ואמנם ההתעוררות משינה טרופת חלומות למציאות מסויטת אף יותר מצויה גם אצל עגנון. איך אומר מספר "עד הנה"? "אם חלום טוב יודע אני שלא יתקיים ואם חלום רע איני מתפחד. כמה שהחלומות רעים אינם רעים מן המציאות". מכאן, כשמדובר ביחסים שבין חלום למציאות אפשר, לדעת סדן, "להטריד" את קפקא ולערוך השוואה בינו לבין עגנון. מאידך, סובר סדן, "אסור להטרידו כביאור של ממש". כלומר אין להניח שפרץ זה של סיפורים "קפקאיים" של עגנון נכתבו בהשפעת קפקא. יחד עם זאת, את הזיקה בין השניים, מסכם דב סדן, רצוי וכדאי לבדוק.

ביצירתו של עגנון אין אדם נהפך לחיה, על אחת כמה וכמה שהוא לא נהפך לחיה בתוך ביתו־שלו כמו ב"הגלגול" של קפקא. אבל יש בלק, אותו "כלב חוצות" ברומן "תמול שלשום", שנושא תכונות אנושיות בעוד שתכונותיו הכלביות נשמרות. אם־כי ב"הגלגול" המצב הפוך, מראה השרץ שהשתלט על גופו של גרגור סמסה לא שינה את הכרתו האנושית. ב"פת שלימה", אחד הסיפורים של עגנון שזכה לכמה וכמה פרשנויות, יש לבית, שחדל להיות מבצרו של אדם, ולחיות הגדולות והקטנות נוכחות "קפקאית", ונתחיל בהשוואה בין "הגלגול" של קפקא לבינו.

הסיפור של עגנון שופע מוטיבים יהודיים שלא עמדנו עליהם, כי אילו היינו מتركזים בהם היה הדבר מסיח את דעתנו מהזיקה, ואולי במקרה זה זוהי השפעה של "הגלגול", סיפורו הידוע של קפקא, על "פת שלימה", מהידועים מבין עשרים הסיפורים של "ספר המעשים"

שני הגיבורים בפתיחת הסיפור, אף שצריכים לצאת מהבית, זה לעבודת יומו וזה כדי להשביע את רעבונו, לא יוצאים ממנו, גרגור משום שנהפך ל"חיפושית זבל", כפי שהמנקה תיארה אותו בבוטות, ומספר "פת שלימה" משום "שליטה החמה ככבשן, ואמרתי מוטב לי לירעב ולא לילך בשרב זה". ההישארות בבית לא מגנה על הגיבורים. גרגור, אף שיש לו אב, אם ואחות האמורים להקל עליו את סבלו, נשאר כלוא בחדרו. רהיטיו מוצאים ממנו כדי לכאורה לתת לו מרחב מחיה גדול יותר. אלא ש"מחווה" זו איננה על דעתו.

גם גיבור "פת שלימה", שאשתו וילדיו יצאו לחוצה לארץ והוא נשתתף יחידי, מתאר כך את דירתו בחום הגדול: "באמת אף דירתי לא הגינה עלי מפני החום. הרצפה יקדה כיקוד אש והתקרה קדחה כקדוח אש והכתלים בערו כמו אש וכל הכלים ניתכה זיעתם באש וכמין אש ליחכה אש, אש של חדר אש של גוף ושל גוף אש של חדר". מכאן שבשתי

היצירות הבית, המעטפת שלו, כליו ובני הבית לא תומכים ולא מגנים על הגיבור.

הרעב הוא נושא נוסף המשותף לשתי היצירות. הוא משתרך לאורך כל אחת מהן, מתקשר למוטיב החיות הגדולות והקטנות ולבית שאינו ממלא את ייעודו. לאחר הבוקר הראשון העמוס במאורעות מתסכלים, כשגרנור, בני הבית וסגן המנהל, שבא לברר מדוע נעדר הסוכן הנוסע שלו מהעבודה, נוכחים במהפך שעבר על הבן והעובד המסור שלפתע משנה פניו ומאמזב, שוקע גרנור בשינה כבדה. כשהוא מתעורר לעת ערב הוא נמשך לריח מאכל. אלא שהמאכל שתמיד היה אהוב עליו היה הפעם חסר טעם ואפילו מעורר סלידה. למחרת היה מוכן להשליך עצמו לרגלי אחותו כדי לבקש ממנה משהו טעים לאכול אבל לא עשה זאת. אחותו הביאה לו לעת ערב, ביוזמתה, על-גבי עיתון ישן ירקות רקובים, עצמות מארוחת הערב ועוד שיירי אוכל שנותנים לחיה.

ש"י עגנון צילום: לע"מ

נושא האוכל הוא מוקדו של הסיפור "פת שלימה", שאפילו כותרתו מעידה על כך. לעת ערב, כשיצא המספר הרעב מביתו הלוחט כדי לשבוע בבית אוכל שנודע במאכליו המשובחים, שבו יסב אל שולחן עטוף במפה לבנה ומשרתים יעמדו לשרתו, נותן לו יקותיאל נאמן, דמות סמכותית, מקבילו של סגן המנהל ב"הגלגול" של קפקא, שניהם גוערים בגיבורים המתבטלים בפניהם, צרור מכתבים שיביא לבית הדואר וישלחם באחריות. תחושת האחריות מונעת מהמספר אפילו לצנן את גופו בגזוז, שלא לדבר על סעודה. ואולם הוא יודע שאילו שאל את יקותיאל נאמן מה לעשות תחילה היה זה אומר לו לסעוד את לבו תחילה. אילכך הוא פונה אל בית האוכל ואז שוב מתחרט, כי רצוי שיסב לשולחן לאחר שהמטלה של שליחת המכתבים בוצעה.

וכאן בא עיכוב נוסף האופייני ליצירותיו ה"קפקאיות" של עגנון. מיודעו מר גרסלר נגלה לפניו כשהוא יושב במרכבה שסוסים, המושכים את תשומת לבם של העוברים ושבים מושכים את מרכבתו. מרכבה משוכה על-ידי סוסים איננה חזון נפרץ בירושלים והמספר המוקסם עולה עליה. נושא האיגרות והרעב נדחה.

בצד המפגש עם החיות הגדולות שהמספר רוכב עליהן בחמדה, והן אפילו משכיחות את משימתו ואת רעבו, מתחילה הטרמה של פגישתו עם החיות הקטנות. המספר הבלתי־מיומן ברכיבה מטה בכוח את המרכבה כדי למנוע ממר חפני לעלות אליה. המרכבה מתהפכת והוא ומר גרסלר מתנגלים לרחוב ולאשפה. ההטרמה היא בכך שהוא ירד באחת מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ממרכבת סוסים מעוררת קנאה למקום של עכברים. גם מר חפני, שהמציא מלכודת עכברים ובגלל התפארותו האינסופית בה המספר מנע ממנו לעלות למרכבת הסוסים, הוא הטרמה לעכבר שבו ייתקל המספר כשיסב סוף־סוף לשולחן בבית אוכל נבחר.

שם, בבית האוכל, לאחר שניקה את עצמו מההתגוללות ברפש והתעלם מכאביו, הוא מוכן לאכול כל מה שיוגש לו, אבל מזמין משום־מה פת שלימה. הזמנה זאת, שלא נעמוד כאן על הסמליות הטבועה בה, היא בעוכריו. כל האורחים הזמנתם מוגשת להם והוא מצפה לשווא לשלו. בשעה עשר וחצי הוא קם כדי למהר לבית הדואר טרם ייסגר ונתקל במלצר הנושא מגש, "מִכְבֶּדֶת" בלשונו של עגנון, "מלאה קערות וצלוחיות וקיתונות וכל מיני אוכלין ומשקין. נתמוטטו ידיו של המלצר והפיל את המכבדת ונתגלגלו כל הכלים שעליה ונפלו הם ואוכלין ומשקין ואף הוא החליק ונפל".

לנוכח מצבו העלוב מבטיח לו בעל המלון סעודה מפוארת והוא שב לשבת בינתיים "לפני שולחן מלא עצמות וקליפין ומפה מלוכלכת" וממתין לקיום ההבטחה. גרגור סמסה אכל מאותם שיירים שהביאה לו אחותו, המספר של "פת שלימה" לא נהפך לחיה והוא ממשיך לצפות והציפייה שוב מתארכת.

הלילה יורד ובדומה לסמסה הוא שומע את קול חריקת המפתח בתוך המנעול, משמע סוגרים עליו את החדר. עכבר קופץ אל שולחנו ומתחיל לכרסם בעצמות וחתול מצטרף אליו. סמסה ב"הגלגול" ניקר על הרצפה בשיירים, המספר ב"פת שלימה" נרעד מהעכבר שקפץ לשולחנו ונופל לרצפה. בעוד הוא שוכב לבדו על הרצפה באולם האוכל הנעול, עכבר מצדו האחד וחתול מצדו האחר מנקרים בעצמות, נשמע מהחוץ קול רגליהם של סוסים, אלה של מר גרסלר

היהיר והחידתי. החיות הגדולות והחיות הקטנות גרמו לשתי נפילותיו של המספר הרעב, שרק למחרת ניקה עצמו פעם נוספת ולקח לעצמו מזונותיו.

"הגלגול" התחבר ב-1912 והתפרסם לראשונה ב-1915, כשעגנון שהה אז בגרמניה. "פת שלימה" התפרסם לראשונה בכתב העת "מאזנים" ב-1933. הסיפור של עגנון שופע מוטיבים יהודיים שלא עמדנו עליהם, כי אילו היינו מתרכזים בהם היה הדבר מסיח את דעתנו מהזיקה, ואולי במקרה זה זוהי השפעה של "הגלגול", סיפורו הידוע של קפקא, על "פת שלימה", מהידועים מבין עשרים הסיפורים של "ספר המעשים".

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל © כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ